

Šnajdara Pavel

Záchranné programy – programy péče Zlínského kraje

Principy koncepce a realizace projektů záchranných programů vybraných druhů ohrožených rostlin a živočichů ve Zlínském kraji v gesci Krajského úřadu Zlínského kraje jako ukázka aktivního přístupu orgánu ochrany přírody.

3 strany textu, 6 stran přílohy

Krajský úřad Zlínského kraje

Záchranné programy – programy péče Zlínského kraje

Motto: „Co je člověk bez zvěře? Kdyby všechna zvířata odešla, člověk by zahynul velkým osaměním ducha, protože cokoli se přihodí zvířatům, přihodí se i člověku.... (náčelník Suvamišů - Seattle, 1855)

V oblasti ochrany přírody je základním strategickým cílem EU zastavit pokles biodiverzity na území členských států. Tento cíl byl schválen na zasedání Evropské rady konané v červnu 2001 v Göteborgu. Jednou ze tří základních úrovní biologické rozmanitosti (biodiverzity) zůstává úroveň populace/druhů: nejčastěji se vyjadřuje jako počet druhů v určité oblasti (druhovatá bohatost neboli alfa-diverzita). Za nejserióznější měřítko stupně ohrožení jednotlivých druhů a za nejspolehlivější ukazatele pravděpodobnosti jejich vyhubení či vyhynutí jsou považovány tzv. Červené seznamy ohrožených druhů. Od svého vzniku obsahují červené seznamy bohužel stále více taxonů. V současné době má i Česká republika k dispozici aktuální vydání červených seznamů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů sestavené na základě kritérií Světového svazu ochrany přírody (IUCN). U všech těchto taxonů se nám s jejich zařazením do seznamu dostává varující informace o aktuálním ohrožení druhu a možnosti jeho ztráty pro českou přírodu, případně informace, že druh již byl vyhuben. Pro ochranu přírody vyplývá z červených seznamů úkol snažit se zvrátit tento nepříznivý stav a pokusit se pomoci co nejvíce druhům vymanit se z aktuálního stavu ohrožení vyhubením či vyhynutím - k tomuto účelu jsou realizovány záchranné programy.

Zastřešujícím dokumentem ochrany biodiverzity na mezinárodní úrovni je v současné době Úmluva o biologické rozmanitosti (Convention on Biological Diversity, CBD), která byla poprvé vystavena k podpisu členskými státy OSN 5. června 1992 na Konferenci Spojených národů o životním prostředí a rozvoji, konané v Rio de Janeiro.

Klíčovým dokumentem na ochranu druhů a jejich stanovišť v Evropě je Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernská úmluva) podepsaná v Bernu 19. září 1979 pod záštitou Rady Evropy. Pro ochranu vybraných druhů stanovuje Stálý výbor úmluvy doporučení, kterými zavazuje dotčené smluvní státy k přijetí vhodných opatření na obnovu těchto druhů („záchranné programy/programy péče“). Článek 11.2a úmluvy vyzývá smluvní strany, aby ...*podporovaly reintrodukcí původních druhů divoké flóry a fauny tam, kde to přispěje k ochraně ohroženého druhu, za předpokladu, že je nejprve provedena studie, která vezme v potaz zkušenosti ostatních smluvních stran a stanoví, zda taková reintrodukce může být účinná a přijatelná.*

V ČR jsou záchranné programy právně zakotveny v § 52 zákona č.114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, cit.: „K ochraně zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů zajišťují **všechny orgány ochrany přírody** záchranné programy s cílem vytvořit podmínky umožňující takové posílení populací těchto druhů, které by vedlo ke snížení stupně jejich ohrožení. Záchranné programy spočívají v návrhu a uskutečňování zvláštních režimů řízeného vývoje, jakými jsou záchranné chovy, introdukce, reintrodukce, záchranné přenosy a jiné přístupné metody vhodné k dosažení sledovaného cíle.“

Principy záchranných programů

Za nevhodnější přístup při ochraně biodiverzity jsou z hlediska účinnosti považovány péče o ekosystémy a o biotopy. V některých případech však tento přístup není dostatečný, zvláště při snaze o záchranu mizejícího nebo navrácení vymizelého druhu. Vhodným řešením v tomto případě může být realizace záchranného programu/programu péče nebo akčního plánu (dále jen záchranného programu) pro příslušný druh.

Záchranné programy jsou v dnešní době chápány jako soubor všech opatření nezbytných ke znovuvytvoření dlouhodobě životaschopné populace příslušného druhu. Za základní opatření pro dosažení tohoto cíle je většinou považováno vypouštění jedinců druhu do volné přírody. Vypouštění jedinci mohou pocházet buď z odchovu v lidské péči, nebo jsou na místa vypuštění přesunováni volně žijící jedinci z jiných oblastí výskytu druhu – tzv. translokace. Cílem vypouštění může být:

- vytvoření (znovuobnovení) populace druhu v místech historického areálu, odkud druh vymizel – tzv. repatriace,
- zvýšení početnosti určité populace a tím snížení pravděpodobnosti jejího vyhynutí – tzv. posilování populací,
- vytvoření nové populace druhu mimo jeho historický areál, v případě, že není vhodná alternativa v místě původního areálu – tzv. introdukce.

Moderní záchranné programy kombinují ex situ (záchranné chovy a vypouštění) s in situ ochranou. Základem ochrany in situ je ochrana biotopů dotčeného druhu. Zajištění dostatečné rozlohy biotopů v odpovídající kvalitě je klíčovou podmínkou každého záchranného programu. Vedle péče o biotopy se realizují další opatření, jako například příprava míst rozmnožování, umělé přikrmování apod.

Nezbytnou podmínkou přípravy záchranného programu je dostatek aktuálních informací o biologii daného druhu, rozšíření a příčinách ohrožení. Každý záchranný program musí mít stanovené konkrétní měřitelné cíle a kritéria pro hodnocení úspěšnosti programu. Nezbytnou součástí záchranných programů je důkladný monitoring, před, v průběhu i po ukončení realizace naplánovaných opatření.

Obecnou zásadou je míra odpovědnosti ČR k ochraně druhu, tj. zhodnocení podílu rozšíření druhu, velikosti populací a stupně ohrožení v ČR ve vztahu k jeho celkovému areálu. Při hodnocení možnosti záchranného programu a úspěšnosti realizace vycházíme z biologických základů druhu; záchranný program má smysl pouze v případě, kdy ještě existují lokality, kde byl druh znám a kde jsou podmínky pro výskyt druhu zachovány, nebo je lze obnovit (např. vhodným managementem). Ve zvláštních případech je možno uskutečnit záchranný program i na stanovištích, kde sice druh známý nebyl, ale podmínky pro jeho existenci jsou zde vhodné (např. tůňe, stepní plochy). Každý záchranný program předpokládá existenci odborného zázemí.

Záchranné programy nebo programy péče?

Skupina „Záchranné programy“ - do této skupiny jsou řazeny druhy s velmi vysokým rizikem vyhynutí v příštích 20 letech a druhy vyhubené nebo vyhynulé. Nezbytnou podmínkou pro výběr druhu je posouzení jeho významnosti z hlediska fauny ČR (případně v rámci Evropy) a reálnosti obnovení populace. Druhy na území České republiky v současnosti vyhubené či vyhynulé musí splňovat podmínky pro úspěšnou repatriaci. Součástí programu často bývá manipulace s jedinci daného druhu. Realizace programů je výhradně v gesci MŽP – AOPK. Typické programy: tetřev hlušec, rys ostrovid, hnědásek osikový, hořeček český.

Skupina „Záchranné programy-programy péče“ zahrnuje druhy, u nichž je riziko vymizení (extinkce) nižší než u první skupiny. Hlavní náplní programu je „udržovací péče o druh“. Manipulace s jedinci je realizována výjimečně, většinou netvoří významnou část managementového plánu. Koncepce realizovaná zejména na regionální úrovni (např. krajské koncepce nebo koncepce CHKO) prováděna v souladu s platnými legislativními normami a je odborně zdůvodněná. Typické programy: modrásek očkovaný, čáp bílý, ropucha obecná, vlha pestrá.

Programy péče ve Zlínském kraji

Koncepce záchranných programů – programů péče o ohrožené druhy rostlin a živočichů Zlínského kraje je částečně zakotvena v „Koncepci a strategii ochrany přírody a krajiny Zlínského kraje“, Arvita 2004.

Pro vybrané druhy ohrožených druhů rostlin a živočichů jsou vytvářeny programy péče, jejichž cílem je minimalizovat negativní faktory způsobující ohrožení dotčených druhů a zvýšit početnost populací na úroveň nezbytnou pro trvalou existenci druhů v řešené oblasti – v tomto případě na území Zlínského kraje. Druhy jsou vybírány podle specifických kritérií stanovených odbornými pracovníky regionální ochrany přírody:

1. Zvláště chráněné druhy s výskytem mimo chráněná území. Typickým příkladem je kolonie rybáka obecného na lokalitě „Ptačí ostrov“, nebo lokality pestrokrídlece podražcového na náspech železničních tratí.
2. Regionálně kriticky ohrožené druhy dle Červené knihy ohrožených druhů rostlin a živočichů Zlínského kraje. Některé druhy (např. hlaváček jarní) mají sice v ČR desítky lokalit, ale ve Zlínském kraji jsou na jediném místě. V těchto případech jde spíše o zachování přírodního bohatství kraje, než-li o záchranu druhu před vyhynutím.

3. Prioritní evropské druhy mimo EVL Zlínského kraje. Jedná se o některé druhy z přílohy III a IV Směrnice o stanovištích (92/43/EHS) o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, které se vyskytují mimo evropsky významné lokality. Např. bourovec trnkový byl prokázán i mimo EVL zřízených k jeho ochraně, často i v silnějších populacích hodných pozornosti ochrany přírody.

4. Populární druhy. Typickým druhem je čáp bílý, která rozhodně nepatří mezi druhy vážněji ohrožené, nicméně jde o druh velmi oblíbený veřejností a tím pádem zasluhující si více pozornosti a péče od ochrany přírody.

5. Druhy aktivit nevládních neziskových organizací. Jde o aktivity „zdola“, a pokud jsou smysluplné a dobře realizované, není důvod je nepodporovat. Příkladem jsou dlouhodobě prováděné transfery obojživelníků přes rizikové úseky komunikací.

V současné době je realizováno 14 programů péče o ohrožené druhy Zlínského kraje:

Rostliny – len chlupek, hadinec nachový, kavyl tenkolistý

Motýli – modrásek hořcový, pestrokřídlec podražcový

Obojživelníci – ropucha obecná, čolek velký

Ptáci – čáp bílý, lejsek malý, rybák obecný, sova pálená, moták lužní, moták pochop, vlha pestrá

Mezi největší úspěchy uvedených realizovaných programů patří záchrana lnu chlupatého na poslední lokalitě Zlínského kraje (z vymírajících 2ks na prosperující ca 200ks populaci), úspěšná reintrodukce modráska hořcového v PR Rovná hora a trvalé osídlení uměle upravených lomových stěn vlhou pestrou.

Specifickým záchranným programem jsou záchranné stanice pro handicapované živočichy, které se starají o dočasně i trvale handicapované volně žijící živočichy. Jde většinou o živočichy poraněné automobily, elektrickým vedením, postřelené nebo handicapované nepříznivým klimatem – např. ježci předčasně probuzení v zimě. Záchranné stanice zajišťují pro handicapované živočichy nezbytnou péči, t.j. veterinární ošetření a dozor, krmivo po dobu pobytu v zařízení, přípravu a vypuštění živočichů zpět do přírody, dovoz a odvoz živočicha a údržbu karanténních boxů a voliér. Pro Zlínský kraj tuto službu zajišťuje Záchranná stanice pro handicapované živočichy v Buchlovicích a Záchranná stanice v Bartošovicích.

Realizaci záchranných programů – programů péče ve Zlínském kraji zajišťují nevládní ochranné organizace – Ornitologický klub ČR, ZO ČSOP Zelené údolí u Doubrav, ZO ČSOP Vsetín, Severomoravské regionální sdružení ČSOP, ZO ČSOP Uherskohradištsko, ZO ČSOP Buchovice, nebo „ochránářští živnostníci“ jako pan Dusík a pan Poprach.

Pavel Šnajdara, říjen 2011

Literatura:

Koncepce záchranných programů kriticky a silně ohrožených druhů volně žijících živočichů v České republice, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR 2005

Metodika pro zpracování záchranných programů pro zvláště chráněné druhy cévnatých rostlin a živočichů, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR 2002

Koncepce a strategie ochrany přírody a krajiny Zlínského kraje, Arvita 2004.

Abstract: Záchranné programy – programy péče Zlínského kraje. Principy tvorby a realizace záchranných programů péče o ohrožené druhy rostlin a živočichů na regionální i státní úrovni. Výčet a rozbor základních mezinárodních úmluv, směrnic, dohod a legislativy i metodiky ČR k zajištění aktivní druhové ochrany flóry a fauny. Koncepce záchranných programů péče ve Zlínském kraji v gesci orgánu ochrany přírody Krajského úřadu Zlínského kraje a prezentace konkrétních projektů.

Keywords: biodiverzita, červené seznamy, ohrožené druhy, Bernská úmluva, legislativa ochrany přírody, záchranné programy, EU, ČR, Zlínský kraj, Agentura ochrany přírody a krajiny.